

hetgeen het lastig maakt de wetenschappelijke plaats van het CPB te bepalen. Een laatste puntje van kritiek is het ontbreken van een notenapparaat.

Ondanks deze kanttekeningen kan ik *Van planning naar scanning* van harte aanbevelen. Het boek biedt een boeiend overzicht van vijftig jaar CPB-geschiedenis. Een van de hoofdconclusies is dat het planbureau geleidelijk een zwaarder maatschappelijk gewicht heeft gekregen. Dat wordt treffend geïllustreerd door een citaat uit het dagblad *Trouw* (367) dat in april 1993 schreef dat de invloed van het planbureau 'niet overschat kan worden. Want zonder de goedkeuring van het CPB heeft weinig in het Haagse werkelijkheidswaarde'.

Hans Hillebrand

H. van Spanning, *In dienst van de theocratie. Korte geschiedenis van de Protestantse Unie en de Centrumspreekgroep in de CHU* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1994, 176 blz., f32,50, ISBN 90 239 1469 4).

Dit boek bevat allereerst een studie over de in 1946 uit een fusie van de Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij (HGS) en de Vrij christelijk-historische ontstane Protestantse Unie (PU), waaraan ondermeer de naam van de hervormde theoloog A. A. van Ruler verbonden is. De Vrij christelijk-historische hadden zich eerder datzelfde jaar afgescheiden van de Christelijk-Historische Unie (CHU). Volgens de auteur vertoont de geschiedenis van de PU zekere overeenkomsten met die van de Vereniging tot instandhouding van het christelijk-historisch karakter der natie van Ph. J. Hoedemaker, die tussen 1902 en 1905 actief was. Terwijl de Vereniging echter ontstond als studiekekring en pas later een aantal van haar leden zag kiezen voor de praktische politiek, begon de PU met deelname aan de Tweede-Kamerverkiezingen om zich vervolgens vanaf 1964 te ontwikkelen tot een bezinningsgroep zonder politieke binding. In 1988 heeft de PU ook deze activiteit gestaakt.

In de tweede plaats bevat *In dienst van de theocratie* een geschiedenis van de Centrumspreekgroep (CG), een oppositionele stroming binnen de CHU die zich tussen 1967 en 1977 zowel tegen de politieke koers van de CHU als tegen de groeiende christen-democratische samenwerking keerde. De auteur concludeert dat de CG, hoewel zij in ideologisch en organisatorisch opzicht homogener was dan bijvoorbeeld de groep-Gerretson eindjaren veertig of de Vriendenkring AR/CH in het begin van de jaren zestig, er slechts in zeer beperkte mate in is geslaagd het politieke beleid van de CHU te beïnvloeden.

Reeds in de tweede helft van zijn Leidse proefschrift *De Christelijk-Historische Unie 1908-1980* (1988) heeft de politicoloog H. van Spanning, die als beleidsmedewerker werkzaam is bij de fractie van het CDA in de Tweede Kamer, stilgestaan bij de PU en de CG. Ten behoeve van deze nieuwe studie heeft hij echter de beschikking gehad over aanvullend bronnenmateriaal, waaronder het archief van de PU, schriftelijke informatie van P. F. Th. Aalders, de hoofdredacteur van het voormalige PU-blad *De Vrije Natie*, en P. J. de Bruyn, de oud-voorzitter van de PU, enkele stukken afkomstig van de oud-penningmeester van de HGS en de PU, C. van der Weel, de papieren van L. de Snaijer, de oud-secretaris van de CG, alsmede enkele gegevens uit de collectie van W. F. Reus. Hierdoor biedt het boek enkele aardige nuanceringen van bestaande beelden, overigens hoofdzakelijk in het deel over de CG (de hoofdstukken 4 en 5 over respectievelijk de programmadiscussie in 1970 en de ontwikkelingen rond de kandidaatstelling bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1971 en 1972).

Meer in het algemeen valt het, gelet op de onevenredig grote belangstelling die in de politieke geschiedschrijving vanouds heeft bestaan voor de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), te waar-

deren dat er recentelijk wat meer aandacht lijkt te komen voor de CHU. Zo is in 1994 onder de titel *Overheid en publiek belang* een studie over A. F. de Savornin Lohman gepubliceerd door de Marnix van St. Aldegonde Stichting, het Wetenschappelijk Studiecentrum van de Reformatorische Politieke Federatie (RPF), en ging begin 1995 eveneens over Lohman een serie artikelen van start in het wetenschappelijk tijdschrift *Zicht* van de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP). Behalve de vrij-antirevolutionaire denkrichting van Lohman, bezit echter ook het theocratische gedachtegoed van theologen als Hoedemaker en Van Ruler — hoewel niet onproblematisch — een aanzienlijk grotere actualiteitswaarde dan doorgaans wordt verondersteld. Het is de verdienste van Van Spanning dat hij hierop met deze studie opnieuw de aandacht vestigt.

H.-M. Th. D. ten Napel

H. Meijer, *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Dissertatie Utrecht 1994; Utrecht: Het Spectrum, 1994, 702 blz., f59,90, ISBN 90 274 4051 4).

Het hier te bespreken boek heeft terecht in de landelijke pers veel publiciteit gekregen. Het is verplichte lectuur voor ieder die in de na-oorlogse Nederlands-Indonesische betrekkingen, zowel op politiek, economisch als cultureel gebied, belang stelt. Uitstekend gedocumenteerd, overzichtelijk ingedeeld en goed geschreven, geeft dit boek een helder en leesbaar overzicht van de gecompliceerde betrekkingen tussen een voormalig moederland, dat slechts met pijn en moeite zijn koloniale ambities aflegde, en een ex-kolonie, die bij de soevereiniteitsoverdracht van einde 1949 dan wel politiek (en ook dat niet eens helemaal!) maar allesbehalve economisch gedekoloniseerd werd. Nog in 1956, aan de vooravond van de totale breuk met Nederland, was de Indonesische overheid voor meer dan de helft van haar inkomsten afhankelijk van belastingen die door Nederlandse ondernemingen gegeneerd werden, was Indonesië de gevangene van het Nederlandse zakenleven (558). De auteur heeft, zoals een blik op de in zijn bronnen vermelde ruim 2.400 (!) noten (helaas achter elk hoofdstuk geplaatst en niet aan de voet van de pagina) leert, een gigantische arbeid verricht. Zowel de archieven als de overvloedige, in hoofdzaak eigentijdse, literatuur heeft hij grondig bestudeerd. Daarnaast heeft hij bijna zeventig voormalige hoofd- en bijrolspelers geïnterviewd, onder wie een twintigtal Indonesiërs. Dit laatste was belangrijk omdat zijn studie verder bijna geheel is gebaseerd op Nederlandse bronnen. Overigens is de mededeling van de auteur, dat archiefonderzoek in Indonesië niet mogelijk was (23), niet juist. Zo is het kabinetsarchief van de eerste minister (Perdana Menteri) en een aantal persoonlijke collecties op het Arsip Nasional te Jakarta voor buitenlandse onderzoekers toegankelijk. De Indonesische keerzijde wacht dus nog op een beschrijving door een andere onderzoeker.

Meijer heeft, ondanks het Nederland-centrische bronnenmateriaal, toch aan zijn boek een zekere Indonesië-centrische opzet willen geven door bij zijn onderzoek de rapportage van de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiger in Indonesië — tot 1956 toen Indonesië, tot het uiterste getergd door Luns' onderhandelingspolitiek, eenzijdig de Ronde Tafel Conferentie-akkoorden verbrak, hoge commissaris geheten — tot uitgangspunt te nemen. Voorde eerste drie jaar is dit standpunt nog wel te verdedigen, al was de tweede hoge commissaris Lamping al niet meer dan een schaduw van zijn krachtige voorganger Hirschfeld. Daarna wordt de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiger te Jakarta een onbeduidend verlengstuk van het ministerie van buitenlandse zaken aan het Plein. De wat schools gepresenteerde 'centrale vraagstelling' in hoeverre het hoge commissariaat invloed heeft kunnen uitoefenen op het Nederlandse Indone-